

UVOD

U istorijskoj jezgri Sarajeva, od Baščaršije do Marindvora, sa obje strane Miljacke, pa i izvan ovog užeg područja, uočavaju se arhitektonski oblici i urbanistički potezi iz dva perioda strane dominacije u istoriji grada – četiri stoljeća turske i četiri decenije austrougarske vladavine. Arhitektonsko nasljeđe iz oba perioda čini sliku Sarajeva, kao i drugih gradova u Bosni i Hercegovini (BiH), specifičnom mješavinom tragova kulturnoistorijskih promjena na ovom tlu. Kao i u svakom gradu, pojedine vrijedne i karakteristične građevine postale su i u Sarajevu vizuelni reperi za orijentaciju i pamtljivi detalji iz gradskog tkiva.

Starim Sarajlijama, pa i pridošlicama, dobro su poznate građevine, ponekad pod različitim imenima koja su nastala u skladu sa promjenom namjene, nekadašnjeg Društvenog doma (narodno pozorište), zgrade Penzionog fonda (stara pošta, stari muzej), Zemaljske banke (SDK), Šerijatske sudačke škole (Muzej grada), Zemaljskog muzeja, Više gimnazije (Prva gimnazija), Više realke (Učiteljska škola, Peta gimnazija...), Aškenaške sinagoge, Zemaljske štamparije, Srpskopравoslavne škole (Ekonomski fakultet) – da pomenemo samo nekoliko objekata koje je projektovao arhitekt Karlo Paržik (5.VII 1857 – 16.VI 1942) - a da im je ime projektanta nepoznato. Osim navedenih, poznatijih građevina, Karlo Paržik je projektovao niz drugih, manjih i većih, objekata u Sarajevu i drugim mjestima BiH, te bi već ta činjenica bila dovoljan razlog da se njegova djela zabilježe u istoriji graditeljstva ovog područja. Međutim, detaljnije istraživanje njegovog profesionalnog puta i ostvarenja u periodu 1884-1937 otkriva bogatu raznolikost projekata i vrijedne stvaralačke domete koji ga svrstavaju među najznačajnije arhitekte njegovog vremena u BiH.

Pojedine aktivnosti ovog arhitekta sagledavaju se kao kurioziteti u sklopu ondašnjih kuturnih i istorijskih prilika. U okviru svog dugog projektantskog djelovanja, on simbolično povezuje posljednje primjere organizacije graditeljskih cehova (Baühhutte) u evropskom istoricizmu po ugledu na srednjovjekovne cehove formirane prilikom izgradnje velikih katedrala – na samom početku svoga rada – sa primjerima primjene armiranobetonskih konstrukcija – u svojim kasnijim projektima. Zatim, već svojim prvim samostalnim projektima u Sarajevu (1886) prenosi uticaje bečkog istoricizma, a naročito svog profesora sa Akademije likovnih umjetnosti u Beču, arhitekta Theophila von Hansena. Njegove tadašnje projekte (1886-1896) savremenici su visoko vrednovali, te je na Milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896. godine osvojio zlatnu medalju, kao i njegov kolega i sugrađanin arhitekt Josip Vancaš.

Njegova privrženost istoricizmu i djelu Theophila von Hansena, očigledna i po činjenici da je bio stalni i jedini član iz Bosne i Hercegovine "Hansenovog kluba" u Beču koji je više od tri decenije iza Hansenove smrti podržavao njegove teorije, stalno je obilježavala različite, pa i posljednje Paržikove projekte.

Međutim, analiza nekih njegovih djela pokazuje da se dobro upoznao i sa osobenostima osmanskoturske arhitekture u BiH, koje je interpretirao u dijelovima prostornog rješenja ili pojedinim detaljima.

U periodu 1886-1916 radio je kao državni službenik i napredovao do šefa Odsjeka za visokogradnju Građevinskog odjeljenja Zemaljske vlade u Sarajevu, te upoznavanje sa njegovim poslovima u ovoj službi omogućava uvid u njenu organizaciju, razvoj, uspone i padove.

Nakon penzionisanja 1916. godine i po završetku Prvog svjetskog rata, Karlo Paržik je ostao u Sarajevu sa svojom porodicom i nastavio da se bavi arhitekturom. Od 1921. do 1937. godine pratimo njegovu aktivnost u ulozi savjetnika za graditeljske poslove i projektanta brojnih objekata za Vrhbosansku nadbiskupiju. Većina sakralnih i drugih građevina koje je projektovao u ovom periodu nije do sada bila ni evidentirana u istoriji arhitekture BiH. Pojedini primjeri iz

ovog perioda, iako i dalje imaju osnovni historicistički prostorni koncept, spadaju u red vrijednih graditeljskih ostvarenja zbog znalačke primjene pritesanog kamena i nemalterisane opeke, te zbog skladnog uklapanja u prirodno okruženje.

Dakle, prikaz cjelokupne djelatnosti arhitekta Karla Paržika, hronološkim redoslijedom i putem analiza njegovih djela, doprinosi kako određivanju njegovog mjesta u historiji arhitekture BiH, tako i proučavanju ukupnog razvoja arhitekture, a posebno javnih građevina u periodu 1878-1918 i graditeljstva katoličke crkve u području neposrednog uticaja ordinarijata Vrhbosanske nadbiskupije u Sarajevu (bez Mostarske i Banjalučke biskupije) u međuratnom periodu.

TEZE DISERTACIJE

Prva teza ove disertacije je da arhitektonska ostvarenja arhitekta Karla Paržika, realizovana u dva različita historijska perioda, 1884-1916 i 1921-1937, u dvije različite profesionalne pozicije (u prvom periodu kao stalni službenik Građevinskog odjeljenja Zemaljske vlade u Sarajevu i u drugom periodu kao honorarni savjetnik za graditeljstvo i projektant Nadbiskupskog ordinarijata u Sarajevu) i u dva područja arhitektonske aktivnosti (u prvom periodu prvenstveno na projektovanju javnih objekata raznovrsnih namjena i u drugom periodu na projektovanju objekata za katoličku crkvu) brojnošću, opštim kvalitetom i posebno vrijednim primjerima spadaju u vrh cjelokupne graditeljske produkcije njegovog vremena u BiH, pa i na jugoslavenskom prostoru.

U odnosu na broj njegovih ostvarenja zabilježenih u dosadašnjim naučnim radovima, spisak je utrostručen prema rezultatima širih istraživanja arhivskih dokumenata i literature, a analize svih ovih projekata omogućile su uspostavljanje druge teze disertacije o presudnom i kontinuiranom uticaju djela i teorije arhitekta Theophila von Hansena, Paržikovog profesora na Specijalnoj školi za arhitekturu Akademije likovnih umjetnosti u Beču, na projektantski pristup arhitekta Karla Paržika.

OBIM I CILJ ISTRAŽIVANJA

Da bi se naučno dokumentovale i dokazale teze ove disertacije, osim evidentiranja i analize Paržikovih projekata, bilo je neophodno da se istraživanja prošire i na druge relevantne teme koje su obrađene u obimu podređenom osnovnoj temi rada. Takve teme su: arhitektonske teorije i ostvarenja, kao i njihovi glavni protagonsiti, u Beču i na Specijalnoj školi za arhitekturu Akademije likovnih umjetnosti u drugoj polovini XIX stoljeća; islamski i vizantijski uticaji u historicističkoj arhitekturi XIX stoljeća u Beču; organizacija Građevinskog odjeljenja Zemaljske vlade u Sarajevu; katolička sakralna arhitektura u BiH u periodima 1878-1918 i 1918-1941; itd. Prilikom obrade prve dvije teme korišteni su kao literatura relevantni inostrani naučni radovi, a za obradu dvije druge teme upotrijebljena je, osim literature, objavljena i neobjavljena arhivska građa. Pošto jedan dio građe u sarajevskim arhivima nije sređen i dostupan korisnicima i pošto, zbog materijalnih ograničenja, nisu vršena istraživanja u arhivima van Sarajeva i Jugoslavije, ove, kao i neke druge teme, ostaju otvorene za buduće dopune.

Ovaj istraživački rad ima za cilj da naučno dokumentuje djelatnost arhitekta Karla Paržika i da doprinese proučavanju drugih tema iz područja arhitekture u periodu 1878-1914 u BiH.

METODOLOGIJA

U cilju utvrđivanja svih oblika Paržikove profesionalne aktivnosti analizirani su svi važniji objavljeni i neobjavljeni naučni radovi, članci i progodni napisi o Karlu Paržiku. Evidentiranje Paržikovih projekata vršeno je na osnovu sačuvanih nacrti sa njegovim potpisom, a radi utvrđivanja saradnje sa drugim arhitektima, čiji se potpis nije uvijek morao nalaziti na nacrtima, i radi utvrđivanja autorstva za one objekte za koje nisu pronađeni nacrti, korišteni su pisani arhivski dokumenti u kojima se navode takvi podaci.

Za dopunu informacija o utvrđenim projektima korišteni su i sekundarni izvori: napisi iz ondašnje štampe, putopisa, raznih publikacija, te naučni radovi u kojima su obrađeni neki objekti koje je projektovao Karlo Paržik.

Nakon prikupljanja dokumentacije izvršen je obilazak gotovo svih objekata, te je izvršeno fotografisanje i video-snimanje. Materijalna ograničenja onemogućila su da se izvrši i arhitektonsko snimanje onih objekata za koje nije sačuvana projektna dokumentacija.

U skladu sa značajem pojedinih projekata, u prikazu se težilo ka uravnoteženju obima historiografskih sadržaja, arhitektonskih i istorijskoumjetničkih analiza, ali i sa nekim odstupanjima od ovakvog pristupa radi detaljnijeg prikaza zanimljivije dokumentacije. Za predstavljanje projekata korištene su, u većini slučajeva, fotografije ili kopije originalnih nacrti, stare i savremene fotografije objekata. Arhitektonske i istorijskoumjetničke analize vršene su prema projektovanoj namjeni građevina i prvobitnom izgledu, gdje god je to bilo moguće, jer za neke objekte nije sačuvana projektna dokumentacija i ne može se provjeriti da li je građevina izvedena u svim detaljima prema projektu, a potom, mnogi objekti su doživjeli promjenu namjene, adaptacije, dogradnje, itd. U skladu sa prethodnim stavom korišteni su prvobitni nazivi projekata.

S obzirom na to da se dio Paržikovog projektantskog opusa u periodu 1884-1916 može posmatrati kao posebna cjelina, uslijedio je pregled njegove djelatnosti u ovom periodu sa analizom objekata prema njihovoj namjeni i istorijskoumjetničkim karakteristikama.

Osvrt na razvoj katoličke sakralne arhitekture u periodu 1878-1918 i periodu 1918-1941 u BiH prethodi hronološkom prikazu Paržikovih projekata za katoličku crkvu između dva rata. Kao i za prethodnu cjelinu, i za ovaj dio njegovog opusa urađen je analitički pregled prema namjeni objekata i njihovim istorijskoumjetničkim osobenostima.

Glavne karakteristike Paržikovih projekata i razvojna linija projektantskog pristupa obrazloženi su u zaključku.

Nakon primjene istorijske istraživačke metode radi prikaza hronologije projektovanja, izgradnje objekata i drugih Paržikovih profesionalnih aktivnosti, primijenjena je metoda teorijske analize arhitektonskih i istorijskoumjetničkih karakteristika pojedinačnih projekata i razvojne linije projektantskog pristupa, te induktivna metoda kojom su, na osnovu rezultata istraživanja, izvedeni zaključci u odnosu na početne teze disertacije.